

УДК 638.1(477)(092)Боровський М."1891-1989"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.04.831>

МИХАЙЛО БОРОВСЬКИЙ (1891—1989) У СЛУЖІННІ УКРАЇНИ: ШЛЯХ ВІД ВОЯКА УНР ДО ДІЯЧА ПАСІЧНИЦЬКОГО КООПЕРАТИВНОГО РУХУ ТА НАУКОВЦЯ

Уляна МОВНА

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9763-2455>

докторка історичних наук, старша наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ історичної етнології,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: movlana@ukr.net

Ulyana MOVNA

*Doctor of Sciences of History, Senior Researcher
of the Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,
in the Department of Historical Ethnology,
Svobody Avenue 15, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: movlana@ukr.net*

MYKHAYLO BOROVSKY (1891—1989)
IN THE SERVICE OF UKRAINE:
THE WAY FROM THE UNR SOLDIER
TO THE LEADER OF THE BEEKEEPING
COOPERATIVE MOVEMENT AND SCIENTIST

Мета статті — окреслити життєвий і творчий шлях українського пасічника, науковця та громадського діяча Михайла Боровського (1891—1989), який своєю невсипущою працею наближав настання незалежної Української держави. Особлива увага вділена львівському періоду його творчої, наукової, педагогічної та громадської діяльності, який тривав від 1927 до 1939 р. і виявився напрочуд плідним.

Спеціальних досліджень багатогранної постаті М. Боровського в Україні практично не існує, що і визначає *актуальність* цієї розвідки.

Об'єктом дослідження є власне постать М. Боровського, а *предметом* — його наукова та практична діяльність, спрямована на розвиток агрономічної науки, творення модерного українського пасічництва та консолідацію пасічницької спільноти.

У статті використано компаративний *метод*, *метод* історичної реконструкції, *метод* біографічних студій.

Ключові слова: Михайло Боровський, бджільництво, пасічницька кооперація, Пасічницька секція товариства «Сільський Господар», агрономія, природознавство, український.

Mykhailo Borovsky, an agronomist-engineer, theoretician and propagandist of beekeeping, organizer of the beekeeping cooperative movement, scientist, botanical terminology specialist, pedagogue, editor, is one of the cohort of Ukrainian public figures whose science, as well as beekeeping and cooperative practice, to the extent of their strength and capabilities approached the independence of Ukraine. His creative legacy includes 19 monographs and more than 200 brochures and articles.

The article outlines the life and creative path of the famous Ukrainian beekeeper and public figure of Mykhailo Borovsky (1891—1989), who with his tireless work approached the onset of the independent Ukrainian state. Particular attention is paid to the Lviv period of his creative, scientific, pedagogical and public activities, which lasted from 1927 to 1939 and proved to be surprisingly fruitful.

There are practically no special studies of the polyhedral figure of M. Borovsky in Ukraine, which determines the relevance of this investigation. The object of the research is actually the figure of M. Borovsky, and the subject — his scientific and practical activities aimed at creating development of agronomic science, a modern Ukrainian beekeeping and consolidation of the beekeeping community. The article uses a comparative method, the method of historical reconstruction, the method of biographical studies.

Keywords: Mykhailo Borovsky, beekeeping, apiary cooperation, Beekeeping section of the company «Silskyi Hospodar», agronomy, natural science, Ukrainian.

Вступ. Інженер-агроном, теоретик і пропагандист бджільництва, організатор пасічницького кооперативного руху, вчений-природознавець, фахівець з ботанічної термінології, педагог, редактор Михайло Боровський — з когорти тих українських громадських діячів, які широтою професійних зацікавлень та захоплень й активною громадянською позицією чимало прислужилися як вітчизняній науці, так і пасічницькій та кооперативній практиці, у міру своїх сил та можливостей наближали незалежність України. Його творча спадщина налічує 19 монографій та понад 200 брошур і статей.

У статті окреслено життєвий і творчий шлях знаного українського пасічника та громадського діяча Михайла Боровського (1891—1989), який своєю невсипущою працею наближав настання незалежної Української держави. Особлива увага відлена львівському періоду його творчої, наукової, педагогічної та громадської діяльності, який тривав від 1927 до 1939 р. і виявився напрочуд плідним. Спеціальних досліджень багатогранної постаті М. Боровського в Україні практично немає, що і визначає *актуальність* цієї розвідки. *Об'єктом* дослідження є власне постать М. Боровського, а *предметом* — його наукова та практична діяльність, спрямована на розвиток агрономічної науки, творення модерного українського пасічництва та консолідацію пасічницького загалу.

У статті використано компаративний *метод*, *метод* історичної реконструкції, *методику* біографічних студій.

Основна частина. Народився Михайло Боровський (іл. 1) 15 листопада 1891 р. у с. Зубрівка на Поділлі (тепер Кам'янець-Подільського району Хмельницької області), у сім'ї селян Леонтія та Домникії. Леонтій Боровський, батьки якого походили з давнього волинського священичого роду, був не лише добрим господарем, а й громадським діячем — кандидатом на виборах до російської Державної Думи. Після революції майже вся родина загинула — батько помер у в'язниці, мати — під час німецької окупації, а сестра — у Сибіру. Закінчивши 1912 р. середню школу в Кам'янці-Подільському, Михайло вступив добровольцем до війська. Після завершення терміну служби наступного року здійснив мандрівку через увесь Сибір до Владивостока з наміром потрапити до Америки. Зустрівши в Читі земляків, які навчалися в Іркутській старшинській школі, наслідував їх приклад. У 1914 р.,

закінчивши навчання, отримав звання підпоручника і продовжив військову службу. Переворот 1917 р. застав Михайла в Оранієнбаумі, звідки він перебрався до Петрограда. Від Тимчасового уряду він отримав призначення супроводжувати ешелон зі зброєю на Південний фронт. Після розвалу російської армії М. Боровський вступив до української військової частини у Кам'янці-Подільському. З 1918 р. Михайло розпочав навчання на природничому, а згодом сільськогосподарському відділі Кам'янець-Подільського університету. У 1920 р. Боровський після поразки УНР разом з її військовими формуваннями залишив Україну і опинився у таборі для військовополонених у Ченстоховій (Польща). Цього ж року здібний юнак записався на ветеринарний факультет Варшавського університету. Через матеріальні труднощі у 1923 р. він переїхав до Чехословаччини і продовжив студії на агрономічному факультеті Празької політехніки [1, с. 5—8; 2, с. 78—79; 3, с. 151—153].

Під час навчання у Празі Боровський обирався головою створеного у 1922 р. «Гуртка українських студентів-пасічників», який вів активну фахову та організаційно-культурну діяльність. Під його орудою гурток налагодив тісну дієву співпрацю з Центральним союзом пасічницьких товариств Чехії, а також пасічниками Галичини і Волині. Навесні 1923 р. гурток заклав власну пасіку для навчання своїх членів практичному пасічництву. Пасіка розміщувалася в садибі Високошкільного інституту анатомії і фізіології домашніх тварин при Празькій політехніці (під керівництвом проф. Веліха) та в садибі Ельжбєтинського монастиря [4, с. 81]. Тут Боровський зібрав гербарій медодайних рослин Чехословаччини, за який отримав бронзову медаль на державній сільськогосподарській виставці в Кошицях, що проводилася в рамках пасічницького з'їзду (1923).

У 1923 р. М. Боровський прибув на Закарпаття на чолі групи українських студентів-пасічників, яка поставила собі за мету обстежити терен і взятися за працю щодо відродження місцевого пасічництва та реорганізації, створеного у 1921 р., «Крайового Пчолярського Об'єднання Підкарпатської Русі», яке опинилося в угорських руках. Гурток дбав і про видання української пасічницької літератури — 1923 р. зусиллями М. Боровського і П. Кукурузи в Ужгороді почав виходити щомісячник «Підкарпатське Пчолярство» та часопис для молоді «Пчол-

ка», 1925 р. вийшли в світ «Оповідання з природи» М. Боровського. Головним редактором названих видань Боровський залишався до 1926 р.

1924 р. студентська група під керівництвом М. Боровського зорганізувала кооперативне товариство «Рій» в Ужгороді, офіційно зареєстроване в лютому наступного року. Товариство відкрило взірцеву прибуткову пасіку (110 вуликів), директором якої став Боровський [5, арк. 1; 1, с. 14]. Тут він заклав першу на Західній Україні плантацію медодайних і лікарських рослин. Окрім того, було створено майстерню з виготовлення вуликів та штучної вощини, у селах влаштовувались масові пасічницькі курси і виставки. Але, на жаль, активна організаційно-просвітницька діяльність товариства тривала недовго. Її швидкому згортанню посприяла недобррозуміла антиукраїнська позиція угорської громади, а з поверненням Боровського та інших студентів до Праги робота товариства та його видавничих органів припинилася.

Як голова гуртка українських студентів-пасічників Боровський брав участь в роботі Всеслов'янського пасічницького з'їзду в Празі (1927), на якому працював у складі Української виставкової комісії. У 1927 р. Михайло закінчив інститут і одружився з дочкою священника з Волині Ольгою Бучинською [3, с. 151—153]. З цього часу бере відлік новий, львівський період його творчої, наукової, педагогічної та громадської діяльності, який тривав до 1939 р. і виявився напрочуд плідним.

1927 р. М. Боровський приїхав до Львова на запрошення відомого громадського діяча, пасічника-кооператора та агронома, колишнього міністра рільництва уряду УНР Євгена Архипенка для роботи у його видавництві «Сільський Світ», яке почало друкувати часопис «Українське Пасічництво». З ініціативи Є. Архипенка ще 8 грудня 1926 р. у Львові було створено крайове пасічницьке об'єднання «Рій» (іл. 2) — кооператив з обмеженою поручкою (відповідальністю), який став першою ластівкою українського пасічницького кооперативного руху. Мета організації кооперативу полягала у згуртуванні пасічників-одинаків і майбутніх пасічницьких кооперативів у потужне товариство, яке б об'єднало пасічників Галичини, пропагувало раціональні пасічницькі знання, виробляло штучну вощину, вулики та різноманітне приладдя, акумулювавши в своїх руках відповідний капітал, провадило

Іл. 1. Михайло Боровський (1891—1989)

Іл. 2. Реклама кооперативу «Рій»

збут меду і сприяло підвищенню добробуту широкого пасічницького загалу.

Кооператив «Рій» розпочав чинність з торгівлі штучною вощиною та пасічницьким приладдям. Згодом кооперативна майстерня почала виготовляти на замовлення і продавати вулики нових систем. Але недостатній установчий капітал не дозволяв кооперативу розгорнути торгівлю медом. До того ж в середині 1928 р. видавництво Є. Архипенка через заборгованість друкарні припинило свою діяльність, а його власник виїхав на Волинь. Тоді кооперативом

«Рій» заопікувалася Централю крайового господарського товариства «Сільський Господар» у Львові, яке відновило свою роботу після Першої світової війни на нових самовистачальних засадах і з новими фаховими силами, які прибули до краю по закінченні закордонних студій.

Відновлення Головної Пасічницької Секції товариства «С.Г.» відбулося у квітні 1928 р. на нараді пасічників, де було зачитано новий Правильник та обрано Управу. Михайло Боровський став референтом Пасічницької Секції та секретарем Управи. Управа ухвалила план роботи Секції і вирішила видавати місячник «Український Пасічник» як додаток до двотижневика «Сільський Господар». Часопис став спільним пресовим органом Пасічницької Секції і крайового пасічницького об'єднання «Рій», а М. Боровський — його головним редактором. Він організував працю в редакції і розпочав педагогічну діяльність — виїздив з лекціями на місця, зокрема, викладав на сільськогосподарських курсах в Балинцях, Печеніжині, Княждворі (Коломийщина), а згодом — у господарсько-садівничій школі товариства «Просвіти» у Милованні [6, с. 8]. Референт Боровський організував пасічницькі секції при Філіях товариства «С.Г.», курси для пасічників. Управа збиралася щомісяця на свої засідання, а щороку скликала з'їзд пасічників краю.

За активної участі М. Боровського було налагоджено дієву співпрацю Головної Пасічницької Секції з пасічницьким кооперативом «Рій». 21 жовтня 1928 р. на спільній нараді Надзірної Ради і Управи «Рою» та представників Пасічницької Секції «С.Г.» директором кооперативу було обрано Боровського, який змінив Л. Герасимовича, звільненого за недбале виконання своїх обов'язків. До Надзірної Ради увійшли: д-р В. Ревюк, І. Тиктор, д-р М. Холєвчук, І. Романчук, Д. Отченаш. На нараді було вирішено нав'язати тісні контакти з Пасічницькою Секцією і подбати про місцезрозташування пасіки «Рою», яку планувалося вивезти в гори. Канцелярія кооперативу тимчасово розмістилася в приміщенні «С.Г.», а крамниця — на вул. Костюшка, 3 [7, с. 554; 8, с. 66]. Майстерня з виробництва вошини перебувала в орендованому в Українського товариства опіки над інвалідами маєтку, на Ялівці, 166.

У липні 1928 р. було засновано промислову пасіку товариства «Рій» на Ялівці. Цього ж року кооператив винайняв пасіку з 27 вуликів у свого члена Запали-

ло, терміном на 5 років. Поза тим, «Рій» придбав ще 50 вуликів і почав вивозити їх в гори. Це була перша промислова кооперативна пасіка в краї, яка поклала початок промислово-кочівному господарюванню і транспортуванню бджіл до гірських медоносів [9, с. 20]. З дієвою допомогою референта Пасічницької Секції у 1928 р. засновано 6 пасічницьких районних кооперативів на місцях (Копичинці, Бучач, Калуш, Делятин, Кременець, Ковель), а серед завдань Секції стояло створення мережі пасічницьких кооперативів.

1929 р. «Рій» за фінансового сприяння Пасічницької Секції закупив в Німеччині сучасні валки для виготовлення штучної вошини. На Ялівці було відкрито майстерню з виробництва вуликів. Крамницю перенесено на вул. Бляхарську, 20, де розпочато продаж меду, вошини, пасічницького приладдя [7, с. 554]. На загальних зборах кооперативу 22 березня М. Боровського обрано членом Управи — лише співпраця з «С.Г.» могла гарантувати розвиток та фінансове зміцнення кооперативу, подбати про масовий вступ пасічників до «Рою» [10, с. 60].

1 березня 1929 р. відбувся І з'їзд пасічників Головної Пасічницької Секції, об'єднаний з 4-тими зборами кооперативу «Рій». У його роботі взяло участь 60 осіб. Референт Боровський подав короткий звіт з піврічної праці, а також зі своїх поїздок по краї, серед них і двох виїздів на Волинь: на збори пасічників у Ковелі та на пасічницький курс у Володимирі-Волинському. Після звіту він виголосив реферат «Шляхи творення пасічничих організацій та їх завдання». З'їзд констатував, що організація пасічників при філіях і кружках товариства «С.Г.» має вестись у двох ділянках — культурно-освітній і в пасічницьких кооперативах. Обидві форми цих організацій повинні тісно співпрацювати з Головною Пасічницькою Секцією і кооперативом «Рій». З'їзд затвердив Управу Секції, секретарем якої знову обрано М. Боровського (до речі, він входив до складу Управи з 1928 по 1938 рр.). За цей період було виконано значний обсяг роботи. Пасічницька секція зорганізувала галицьких пасічників у 240 секціях у повітах, до складу яких увійшло 6 тисяч осіб [11, с. 23]. Росла і чисельність членів «Рою». Якщо у 1926 р. їх було всього 12, у 1931 р. — 452, у 1932 р. — 870, то наприкінці 1934 р. — вже 1132 [12, с. 273]. Кооперативна мережа охоплювала до 10 організацій, «Рій» посідав власні майстерні з виготовлення штучної вошини, вуликів, приладдя з найкращим закордонним

обладнанням. Кооператив почав забезпечувати своїх членів безакцизним цукром, провадив комісійний продаж меду, торгував пасічницьким інвентарем, першокласною штучною вощиною, насінням медодайних рослин, вуликами нових модифікацій. М. Боровський обирався членом Надзірної Ради «Рою» у 1936—1937 рр. За його безпосередньою участю відбулося 8 крайових пасічницьких з'їздів у Львові. Представники західноукраїнських пасічників (серед них і Боровський) брали участь у Всеслов'янському з'їзді пасічників у Познані (1929). Надії та очікування, покладені пасічницькою громадою на співробітництво пасічницької кооперації з товариством «С.Г.» справдилися. Управа кооперативу «Рій» переважно засідала разом з Пасічницькою Секцією — ці спільні засідання мали на меті усталити основу кооперативної організації українських пасічників. «Рій» мав стати справді крайовою організацією, яка творить свої філії в пасічницьких районах [13, арк. 1].

1929 р. Головна Пасічницька Секція відкрила в Ялівці показову пасіку з вуликами різних систем. На цій пасіці 18—28 червня 1930 р. відбувся пасічницький курс для агрономів «С.Г.» і студентів агрономії Львівської політехніки. Наступного року тут проводилися лекції для учнів українських шкіл Львова з демонстрацією житла і життя бджіл. У 1934 р. на базі пасіки відбувся пасічницький курс для підготовки інструкторів бджільництва (28 осіб). Цього ж року М. Боровський прочитав курс пасічництва для учнів садівничо-городничої школи товариства «Просвіта» в Милованні, виступив з циклом лекцій по львівському радіо, а восени розпочав викладати пасічництво у Львівській духовній семінарії [14, с. 295].

У контексті дослідження праці М. Боровського у Головній Пасічницькій Секції «С.Г.» слід звернути увагу на архівний документ, який зберігається у Центральному державному історичному архіві України у Львові і проливає світло на його незаангажованість матеріальною стороною справи — у 1931 р. під час фінансової скрути рідної організації у розпал світової економічної кризи кінця 20-х — початку 30-х рр. він написав заяву про згоду працювати з місячною платнею 140 злотих замість колишніх 300 злотих [5, арк. 2].

За активної участі М. Боровського було налагоджено співпрацю Пасічницької Секції з кооперативною організацією «Подільська Пасічничка Спілка», утвореною 1932 р. у Тернополі. Її метою було зорганізувати

підільських пасічників і закласти фахове товариство, яке б зайнялося збутом меду та його переробкою. Оформлення кооперативу з відповідальними уділами відбулося 23 листопада на нараді пасічників Поділля. М. Боровський виступив на нараді з рефератом «Гаразди подільського пасічництва», в якому висунув програму ліквідації основних недоліків дотеперішнього господарювання. Він запропонував поширювати українські вулики, проводити селекцію породних маток, продовжити період медозбору, застосовувати мандрівну пасічницьку господарку, усталити стандартний посуд на мед, вчитися раціонального пасічництва.

Дуже успішно виявилася спроба Секції відкрити прибуткову пасіку в горах — у с. Підлюте (маєтку митрополита Андрея Шептицького). У 1937 р. в рамках програми VIII крайового з'їзду пасічників і агрономів товариства «С.Г.» був відкритий пам'ятник П. Прокоповичу в садібі Національного музею. На церемонії його відкриття виступив М. Боровський, який нагадав присутнім заслуги Прокоповича перед українським і світовим пасічництвом. На з'їзді Боровський виступив з рефератом «Заготівля і збут меду», в якому порушив проблему вдосконалення продукції подільських медів, звернув увагу на методи поліпшення вулика, способи пасічницького господарювання, збільшення площ медодайних рослин, стандартизацію посуду для продажу меду. Цього ж року М. Боровський як представник Пасічницької Секції і Ф. Савчук як представник кооперативу «Рій» взяли участь у нарадах Пасічницького Відділу Хліборобської Палати у Львові, де дебатовалися питання підготовки бджіл в несприятливі роки та можливості забезпечення їх чистим цукром [15, с. 180]. 7—19 березня 1938 р. М. Боровський провів теоретичні лекції та практичні заняття під час садівничо-пасічницького інструкторського курсу у Львові, який закінчило 22 особи, що поповнили лави кваліфікованих пасічників-інструкторів.

У 1939 р. відбувся IX з'їзд пасічників, присвячений 30-річному ювілею Головної Пасічницької Секції товариства «С.Г.», який збігся зі святом відкриття Пасічницького музею як частини природничого відділу музею НТШ. Звіт з діяльності Секції склав її секретар та референт М. Боровський, який відзначив тенденцію росту організованості пасічників Західної України. Учасники з'їзду взяли участь в церемонії відкриття Пасічницького музею ім. П. Прокоповича. Відкрив свято д-р Є. Храпливий, який підкреслив вагу музею

Іл. 3. Обкладинка книжки М. Боровського «Як самому зробити солом'яний вулик» (1930)

Іл. 4. Обкладинка книжки М. Боровського «Медодайні рослини» (1931)

для вивчення і збереження історії українського пасічництва. М. Боровський розповів про найцінніші ек-

понати, на яких значилися імена жертводавців. Серед експонатів — колоди-лежаки і стояки з Полісся, Карпат, подільські безденники, солом'яні коші з Закарпаття та рамкові вулики. Експонувалася і модель першого розбірного вулика Прокоповича. Виставлялося саморобне пасічницьке приладдя, зокрема, машина-вальці для виробництва штучної водини з Полісся. Крім того, була представлена пасічницька література та преса і картини на пасічницькі теми [14, с. 298]. Після екскурсії М. Боровський виголосив реферат «Нові методи в збільшенні продукції воску».

Окрім роботи в Пасічницькій Секції, М. Боровський паралельно працював у Садівничо-Городничій Секції «С.Г.». З'їзд садівників та городників, що відбувся 15 вересня 1934 р. у Львові, обрав Боровського членом Управи Секції і редактором щомісячника «Практичне Садівництво». У рамках діяльності Секції відбувся 6-тижневий курс для підготовки інструкторів з садівництва та городництва. Серед викладачів курсу був і М. Боровський. Для ознайомлення із станом садівництва і городництва філій товариства «С.Г.» референт Секції побував у багатьох повітах. Відбулося кілька «Свят садіння овочевих дерев» з прослуховуванням відповідних рефератів. У 1938 р. Боровський викладав на 2-тижневому садівничо-городничому курсі у Ворохті.

Міжвоєнний період (1927—1939) був особливо плідним у науковій творчості М. Боровського. Одна за одною виходять його праці: «Атлас рослин» (1928), «Як самому зробити солом'яний вулик» (1930) (іл. 3), «З життя тварин» (1930), «Медодайні рослини» (1931) (іл. 4), «Плекання добрих маток і раси бджіл» (1932), «Як лікувати хвороби бджіл» (1932), «Виноград», «Морелі і бросквини», «Спроби селекції безлушпинного гарбуза на кількість насіння» (1933), «Вулики і пасічницьке приладдя» (1934), «Вентиляція вуликів» (1934), підручник «Садівництво ягідне» (1935), «Олійні рослини» (1935), «Мед як відживчий і лічничий середник» (1937) (іл. 5), «Приятель пасічника» (1938), «Провідник молодого пасічника» (1939), «Як господарити в пасіці» (у співавторстві з Л. Редькевичем, 1939).

Активною була і видавнича діяльність М. Боровського, який в різні роки редагував часописи «Подкарпатське Пчолярство», «Пчолка», «Практичне садівництво», «Сад і город», «Сільський Господар», «Український Пасічник».

Успішна праця М. Боровського на галицьких теренах тривала до 1939 р. У зв'язку з радянською окупацією Західної України він змушений був виїхати на Холмщину, де працював інспектором пасічництва, садівництва та городництва (1940—1942) і продовжував педагогічну діяльність в середній сільськогосподарській школі в Окшові та Холмській однорічній сільськогосподарській школі. Михайло Боровський в умовах німецької окупації Холмщини виступив нахненником відродження колишнього кооперативу «Рій», який під тиском несприятливих політичних обставин змушений був припинити свою діяльність у Львові. Загальні збори пасічників ухвалили відродити колишнє кооперативне об'єднання. М. Боровського обрали головою управи «Рою». Першим завданням і випробуванням на серйозність намірів кооперативу стало забезпечення пасічницького загалу цукром, яке було успішно вирішено. Розпочато організацію пасічників та налагодження збуту меду. Влітку 1940 р. «Рій» зайнявся збором контингенту меду на території шести українських повітів (Холм, Белз, Грубешів, Томашів, Володава, Біла Підляська). У Холмі відкрилась крамниця з продажу цукру і меду та майстерня вуликів і приладдя. Налагодилося виробництво штучної вощини, інвентарю та продаж господарських знарядь. Контингент меду у 1940 р. з усіх повітів склав біля 35000 кг продукту. Річний обіг кооперативу на 31 грудня становив понад 1 млн. злотих. У березні 1941 р. відкрилася філія кооперативу в Грубешові [12, с. 275].

Станом на 31 грудня 1941 р. кооператив «Рій» об'єднував в своїх лавах 2198 пасічників, утримував 2 крамниці, майстерню. Зібрано біля 25000 кг меду, роздано пасічникам в обмін на мед 15 вагонів цукру. Весь мед кооператив доставляв до Пасічницької Централі в Любліні. Товариство орендувало сад архієпископської палати на Даниловій горі, де утримувало зразкову пасіку. 1942 р. планувалося відкриття філій у Володаві і Томашеві [16, с. 689; 17, с. 13].

Крім торговельних операцій кооператив проводив і культурно-освітню роботу серед своїх членів. Для підняття рівня пасічницької культури на Холмщині «Рій» з 1940 р. при підтримці Українського Центрального комітету у Кракові (голова — В. Кубійович) організував кільканадцять пасічницьких курсів в селах. Відкриваючи їх, дирекція дбала про фаховий

Іл. 5. Обкладинка книжки М. Боровського «Мед як відживчий і лічничий середник» (1937)

вишкіл молоді, контролювала гігієну і здоров'я пасік, вчила пасічників раціонально господарювати.

Військові дії 1944 р. перервали плідну працю М. Боровського на Холмщині. З приходом радянських військ він змушений був залишити батьківщину і до кінця життя перебувати в еміграції. У 1944 р. Боровський виїхав до Братислави, а у 1945 р. — до Німеччини. З відновленням діяльності Українського технічно-господарського інституту в Регенсбурзі, який раніше функціонував в Подебрадах (Чехія), де Боровський викладав у 1934—1944 рр., він був обраний доцентом і керівником кафедри садівництва та городництва агрономічного факультету. У 1948 р. у Регенсбурзі вийшла друком його праця «Досліди з плекання рижу в Німеччині». Цього ж року Боровський прибув до Канади, де спочатку працював на дослідній станції Манітобського університету, у відділі вивчення та виведення нових сортів картоплі для провінції. У 1950 р. він перейшов до шкільного уряду Вінніпегу як фахівець з озеленення і окраси шкільних садиб. Одночасно редагував господарську сторінку в тижневику «Український Голос» [2, с. 78—79; 1, с. 8—9], а також на його сторінках піднімав й політичні питання (арешт радянською владою відомого агронома Володимира

Іл. 6. Меморіальна таблиця М. Боровського на вул. Дудаєва, 20 у Львові

Симиренка, репатріацію німецькою окупаційною владою у 1940—1941 рр. німців Холмщини й Підляшшя на землі західної Польщі, натомість багато поляків, виселених з цих земель, переселила на Холмщину й Підляшшя, що збільшило тут польське населення).

У Канаді М. Боровський активно включився в наукове і громадське життя. У цей час виходить низка його наукових праць: «Україніка в ботаніці» (Торонто, 1952), «Українське місцеве і особисте назовництво в інтернаціональній ботанічній термінології» (Вінніпег, 1953), «Флора Волині та її особливості» (Торонто, 1956), «Любов до природи як психологічний чинник окремішності української нації» (Торонто, 1953), «Тис в українських лісах» (Мюнхен, 1962), «Українські субтропіки» (Мюнхен, 1967), «Рослини, перенесені з України до Канади» (Вінніпег, 1967), «Цукровий клен на сході Канади та продукція сиропу з нього і цукру» (Торонто, 1968), матеріали до «Енциклопедії Українознавства» (Париж, 1955—1968), «Українські господарські рослини емігранта в прерійній Канаді», «Правда про канадійську пшеницю, муку з неї і хліб», «Європейські лічнічі зела в Канаді», «Інтерв'ю європейського агронома з канадійським фермером». Дослідник брав активну участь в наукових конференціях Української Вільної Академії Наук (УВАН), НТШ, Українського технічного інституту у Нью-Йорку. Належно оцінивши науковий

внесок М. Боровського, Канадська Рада призначила йому грошову субсидію на переклад окремих праць англійською мовою. Манітобське історичне товариство нагородило його медаллю та пам'ятною книгою за цінний внесок в розвиток агрономії [6, с. 7].

М. Боровський був членом Кураторії Українського технічно-господарського інституту, членом президії Комітету українців Канади, Осередку української культури і освіти, головою Інституту дослідів Волині (1957—1968) і редактором його органу «Літопис Волині» (1961—1967), членом Союзу садівників Манітоби. У 1958 р. він був обраний надзвичайним професором УТІ у Нью-Йорку, був дійсним членом та генеральним секретарем УВАН, дійсним членом НТШ (з 1961, працював у Біологічно-медичній комісії), членом управи Української Наукової Ради Канади. У 1961 р. М. Боровський вийшов на пенсію, продовжуючи займатися активною громадською діяльністю.

Помер 8 квітня 1989 р. у Вінніпезі, у віці 98 років, залишивши помітний слід в історії пасічницького кооперативного руху та українського громадського життя загалом. З метою вшанування пам'яті Михайла Боровського на вул. Дудаєва, 20 у Львові, де у міжвоєнний період розташовувалась редакція часопису «Український пасічник», 12 листопада 2016 р. було встановлено меморіальну таблицю (іл. 6). Канадський дослідник життя і творчості М. Боровського Іван Розгін цілком слушно відзначив, що «він дав нам зразок, яким має бути українець в часи визвольної боротьби: організувати фахівців своєї спеціальності, займатися культурно-освітньою працею, творити курси масової і вищої кваліфікації, писати підручники, довідники, популярні брошури, статті і наукові праці» [1, с. 23].

Висновки. Починаючи з юності, коли він брав участь у національно-визвольних змаганнях 1918—1919 рр., подальші життя і творча діяльність М. Боровського в умовах бездержавності були зразком українського патріотизму громадського і наукового діяча. Професійна заангажованість М. Боровського львівського та холмського періодів була спрямована на згуртування українських пасічників, раціоналізацію пасічницького господарства, творення промислових пасік, організацію фахової освіти, підвищення добробуту пасічницького загалу, а загалом активізацію національної свідомості українців. Еміграція у Канаду лише змінила просторовий, та не змінила сутнісний вектор громадянської позиції науковця:

членство й невтомна праця в різноманітних українських організаціях дала плоди і внесла свою лепту у майбутнє відродження незалежної України, до якого М. Боровський не дожив лише два роки.

1. Розгін І. М. Л. Боровський. Біобібліографічний нарис життя, громадської і наукової праці з нагоди 70-річного Ювілею. Торонто, 1962. 48 с.
2. Марунчак М. Біографічний довідник до історії українців Канади. Вінніпег, 1986. С. 78—79.
3. Ювілей голови ІДВ М. Боровського. Літопис Волині. Вінніпег, 1961. Ч. 5. С. 151—153.
4. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. Ч. 1. 371 с. ССХХХІІ (Студії Музею визвольної боротьби України; Т. 1).
5. Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 740. 4 арк.
6. Боровський М. Нарис історії сільсько-господарського шкільництва на західно-українських землях 1900—1944. Вінніпег, 1974. 32 с.
7. Боровський М. Пасічничка кооперація та її співпраця з т-вом «Сільський Господар». Крайове господарське товариство «Сільський Господар» у Львові. 1899—1944. Нью-Йорк, 1970. С. 552—557.
8. Народа Надзірної Ради і Управи «Роя». Український Пасічник. Львів, 1928. Чис. 5. С. 66.
9. Промислова пасіка т-ва «Рій» у Львові. Український Пасічник. Львів, 1928. Чис. 2. С. 20.
10. Вісти з краю. Загальні збори кооп. «Рій» у Львові. Сільський Господар. Львів, 1929. Чис. 4. С. 60.
11. Приятель пасічника. Календар-записник для українських пасічників на 1939 р. За ред. М. Боровського. Львів, 1938. 96 с.
12. Мовна У. Діяльність першого українського пасічницького кооперативу «Рій» (Львів; Холм, 1926—1944) (За матеріалами періодики). Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Львів, 2010. Вип. 2 (18). С. 266—278.
13. Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 105. 1 арк.
14. Мовна У. З історії пасічницької секції українського крайового товариства «Сільський Господар» у Львові (до 150-річчя з дня народження о. Ю. Дуткевича). Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2008. Вип. 11—12. С. 293—300.
15. Боровський М. Головна Пасічничка Секція т-ва «Сільський Господар». Крайове господарське товариство «Сільський Господар» у Львові. 1899—1944. Нью-Йорк, 1970. С. 174—185.
16. Фур І. Українська кооперація на Холмщині за німецької окупації, 1939—1944. Надбужанщина. Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Каміначчина, Холмщина і Підляшшя. Історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1989. Т. 2. С. 681—697.

17. Краєва пасічничка кооператива «Рій» в Холмі. Український пасічник. Львів, 1942. Чис. 1. С. 13.

REFERENCES

- Rozgin, I. (1962). *M.L. Borovsky. Biobibliographic essay on life, public and scientific work on the occasion of the 70-th anniversary*. Toronto [in Ukrainian].
- Marunchak, M. (1986). *Biographical guide to the history of Ukrainians in Canada* (Pp. 78—79). Winnipeg [in Ukrainian].
- (1961). Anniversary of the head of IDV M. Borovsky. *Chronicle of Volyn*, 5, 151—153 [in Ukrainian].
- Narizhny, S. (1942). *Ukrainian emigration: cultural work of Ukrainian emigration between the two world wars* [in Ukrainian].
- Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*. F. 302. Op. 1. Act. 740 [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1974). *Essay on the history of agricultural schooling in western Ukraine 1900—1944*. Winnipeg [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1970). Beekeeping cooperation and its cooperation with TV «Silsky Hospodar». *Regional Business Association «Silsky Hospodar» in Lviv. 1899—1944* (Pp. 552—557). New York [in Ukrainian].
- (1928). Meeting of the Supervisory Board and the Board of «Riy». *Ukrainian Beekeeper*, 5, 66 [in Ukrainian].
- (1928). Industrial apiary of TV «Riy» in Lviv. *Ukrainian Beekeeper*, 2, 20 [in Ukrainian].
- (1929). News from the edge. General meeting of the coop. «Riy» in Lviv. *Farmer*, 4, 60 [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (Ed.). (1938). *Beekeeper's friend. Calendar-notebook for Ukrainian beekeepers for 1939*. Lviv [in Ukrainian].
- Movna, U. (2010). Activities of the first Ukrainian beekeeping cooperative «Riy» (Lviv; Kholm, 1926—1944) (According to periodicals). *Collection of works of the Research Center of Periodicals* (Issue 2 (18), pp. 266—278) [in Ukrainian].
- Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*. F. 302. Op. 1. Act. 105 [in Ukrainian].
- Movna, U. (2008). From the history of the beekeeping section of the Ukrainian regional society «Silsky Hospodar» in Lviv (to the 150-th anniversary of the birth of Yu. Dutkevych). *Drohobych local lore collection* (Issue 11—12, pp. 293—300) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1970). *Main Beekeeping Section of TV «Silsky Hospodar» Regional Business Association «Silsky Hospodar» in Lviv. 1899—1944* (Pp. 174—185). New York [in Ukrainian].
- Fur, I. (1989). Ukrainian cooperation in the Kholm region during the German occupation, 1939—1944. *Nadbuzhanshchyna. Sokal, Belz, Radekhiw, Kaminech, Kholm and Podlasie. Historical and memoir collection* (Vol. 2. pp. 681—697). New York; Paris; Sydney; Toronto [in Ukrainian].
- (1942). Regional beekeeping cooperative «Rij» in Kholm. *Ukrainian beekeeper*, 1, 13 [in Ukrainian].